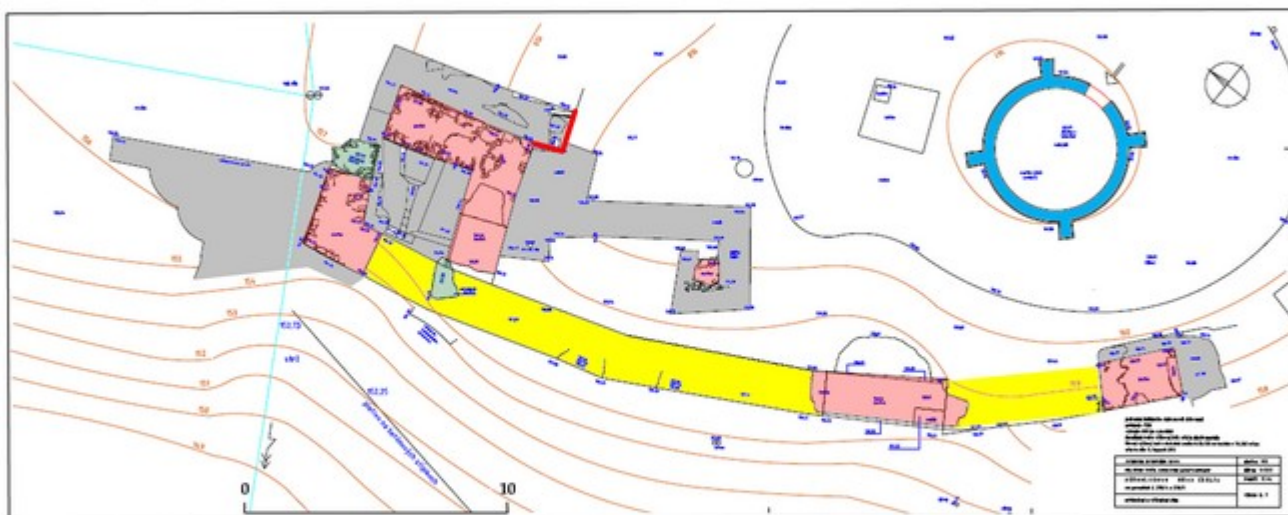

Systematický výskum hradu Čeklís v obci Bernolákovo pri Bratislave.

Zdeněk Farkaš - Igor Choma

- plocha sondy
- zachované murivo v primárnej polohe
- kompaktné murivo v sekundárnej polohe
- doložený priebeh hradby
- murivo vodárenskej veže
- murivo zachytené v r. 2012 - zatiaľ neznámej hrúbky

Plán západnej časti hradu Čeklís s vyznačenou plochou archeologických sond odkrytých v rokoch 2000 až 2012, zachytenými murivami a priebehom opevnenia. Zistené situácie zvýraznené farebne na pláne Ing. P. Babála.

Plán č. 2

obr.01 Plán západnej časti hradu Čeklís

SNM - Archeologické múzeum v Bratislave v spolupráci a z podnetu OZ Hrad Čeklís v Bernolákove už po sedem rokov realizuje systematický archeologický výskum na zaniknutom stredovekom hrade, ktorý sa nachádza medzi barokovým kaštieľom z 18. storočia, postaveným rodinou Esterházy a pôvodne románskym rímskokatolíckym kostolom sv. Štefana uhorského kráľa z 12. storočia. V teréne na existenciu samotného hradu upozorňoval len umelo nasýpaný kužeľovitý vršok s názvom Várdomb, na ktorého vrchole stojí okrúhla, z tehál vymurovaná romanticky stvárnená vodárenská veža z počiatku 20. storočia. Na starší pôvod násypu, okrem názvu, upozorňovali pred rokom 2010 len zvyšky kamenných múrov na jeho západnom svahu. Hrad pôvodne postavili na dôležitom strategickom, ale pre obranu nie veľmi výhodnom mieste, na hrane iba nepatrne zvlnenej terasy Trnavskej tabule prevyšujúcej blízku Podunajskú nížinu s riečkou Čierna voda približne o 29 m. Prírodná terasa chránila fortifikáciu iba z jednej, juhozápadnej strany. Vrchol hradného kužeľa dnes prevyšuje blízke okolie približne o 5 m. Bezpečnosť hradu tak museli v minulosti okrem múrov zaisťovať aj priekopy po obvode, z ktorých je dodnes už viditeľná iba tá, ktorá ho oddeľuje od areálu kostola. V archívnych prameňoch sa po prvý raz objavuje hrad Čeklís v roku 1323. Počas svojej približne 200 ročnej existencie viackrát zmenil majiteľov. V roku 1511 sa spomína hrad Čeklís už len ako zrúcanina a v roku 1523 sa uvádza ako zbúraný. Napriek relatívne krátkej existencii mal hrad výrazný obranný, správny i sídelný význam.

obr.02 Pod vežou vodárne rez predpokladanou mohylou, južný múr paláca a na pravo základový múr veže s odľahčovacím oblúkom

Doteraz sa podarilo odkryť necelú štvrtinu predpokladanej plochy hradu, predovšetkým severnú časť obrátenú k dnešnému kaštieľu. Pri overovaní predpokladaného priebehu hradby bolo otvorených niekoľko sond na západnom, východnom i južnom svahu vyvýšeniny.

obr.03 Pohľad na odkrývanie rožnej veže v severozápadnom nároží hradu

Výsledky výskumov ukazujú, že hrad bol postavený na mieste, kde bol na pôvodne rovnom teréne navrhovaný umelý kopec pozostávajúci z vrstiev podorničia a svetlej ílovitej zeminy. Nemožno vylúčiť, že jadrom dnešného hradného kopca bola pravěká „mohyla“, azda zo staršej doby železnej. Indíciou sú pomerne početné zlomky charakteristickej keramiky. Niektoré z nich sa našli aj v zásype asi 6 m širokej „priekopy“, ktorá pravdepodobne obklopovala staršie jadro násypu. Výsledky výskumov naznačujú, že prvé opevnené panské sídlo bolo na tomto mieste postavené prevažne z dreva a hlíny. Nedá sa vylúčiť, že jeho súčasťou mohla byť aj stavba z románskych tehál s výraznou prímiesou pliev, ktoré boli použité aj pri jednej z prestavieb už spomenutého kostola.

obr. 04 Stavebná obeta pod dlážkou veže

Podľa do červena prepálenej vrstvy zeminy zachytenej v sondách v južnej a juhozápadnej časti hradného vršku zanikla táto fáza stredovekého opevnenia pri požiari. Po ňom plochu, vrátane spálenej hliny z omietok drevených budov či hradby zarovnali a do terénu zapustili základy kamennej obvodovej hradby. Pozostávala z múru miestami hrubého až 2 m, ktorý bol v základovej časti zrejme zo statických dôvodov odľahčený systémom oblúkov. Múry pozostávali prevažne z lomového kameňa malokarpatského pôvodu, ktoré spájala kvalitná vápenná malta s výraznou prímiesou štrku, na prvý pohľad pripomínajúca betón. Múry neboli rovné, ale v tvare nevýrazného mnohoúhelníka. Dobu výstavby kamenného hradu zrejme možno klásť do obdobia po polovici 13. storočia. Systém vnútornej zástavby z tejto doby však zatiaľ nepoznáme.

obr.05 Rez pravouhľou priekopou v interiéri veže, pôvodne obkolesujúcu mohylu

V druhej stavebnej fáze, ešte v 13. alebo na začiatku 14. storočia, vstavali do severozápadného rohu opevnenia vežu približne štvorcového pôdorysu s vonkajšími rozmermi 8,4 x 8 m, v ktorej murive sa použili už popri kameňoch aj tehly. Veža so šírkou múrov 1,9 až 2,4 m bola čiastočne zapustená do násypu hradného kopca a základy jej novej časti výrazne prevyšovali hĺbku základov pôvodnej hradby. Veža stála na hrane zrázu k Čiernej vode a kontrolovala prechod cez riečku spolpatnený mýtom a asi aj prístup od neho úvozom k zatiaľ nedoloženej bráne hradu. Určiť dobu výstavby veže okrem niektorých charakteristických detailov umožňuje aj pozoruhodný objav hlinenej nádoby z druhej polovice 13. až začiatku 14. storočia. Táto nádoba sa nachádzala tesne pod úrovňou pôvodnej dlážky najspodnejšej miestnosti veže. Nádoba bola obrátená hore dnom a ukrývala kostru malého mačiatka a hlavu ryby. Pravdepodobne sa jednalo o tzv. "stavebnú obeť". Nálezy tak jednoznačne dokladajú, že kamenný hrad v Bernolákove vznikol oveľa skôr, ako by to vyplývalo z písomných prameňov.

obr.06 Fragment južného múru paláca a zrútené profilované kamenné články z portálu a ostení a rebier klenby

Pravdepodobne od začiatku obklopovala čeklísky hrad priekopa, ktorú sa zatiaľ podarilo skúmať len na severnej a južnej strane opevneného areálu. Jej vnútorná hrana sa na severe začínala za tzv. bermou vo vzdialenosti 2,4 m až 3,7 m od päty hradby. Jej vnútorný okraj tak bol buď nepravidelný alebo mierne oblúkovitý, čo mohlo súvisieť aj s čiastočným využitím staršej eróznej ryhy. Šírka priekopy sa pohybovala okolo 9 m a hĺbka približne 5 m od súčasnej úrovne terénu. Vonkajšia stena priekopy klesala takmer kolmo ku dnu, zatiaľ čo vnútorná bola plynulo zošíkmená. Podľa charakteru zásypových vrstiev, ktoré vznikli predovšetkým v dobe zániku a tesne po zániku hradu, nemožno vylúčiť, že z vonkajšej strany ju ešte lemoval jednoduchý hlinený násyp – val, ktorý výrazne rozšíril obranné pásmo. V južnej časti mala podobný

tvar s pôvodnou hĺbkou okolo 5 m pri šírke 10 m, ale celkom chýbajú doklady o kamennom hradobnom múre, ktorý by ju mal lemovať z vnútornej strany. Pri čistení dna sondy nad priekopou sa našla časť kamennej delovej gule, ktorá poukazuje na odstreľovanie hradu aj delami veľkej ráže.

obr.06 Fragment južného múru paláca a zrútené profilované kamenné články z portálu a ostení a rebier klenby

V zatiaľ tretej, archeologickým výskumom doloženej hlavnej stavebnej fáze, podľa štvrtoblúkového ukončenia budovy, azda na začiatku 15. storočia, bola medzi pôvodným severným múrom opevnenia, vežou a odkopaným starším násypom, vybudovaná mohutná stavba s vnútornými rozmermi 10 až 15,5 x 6,2, resp. 6,6 m. 5,5 m pripadá na polomer pravidelného štvrtoblúka, ktorým bol ukončený severovýchodný roh budovy. Pripomína tak baštu, ktoré sa začali budovať na fortifikačných stavbách v dobe, keď sa objavili palné zbrane väčších ráží, schopné ako ničiť tak aj brániť neskorostredoveké pevnosti. V zásype zvyškov dnes zdevastovanej budovy sa našli početné zlomky keramiky, cibuľovitých, nádobkových i komorových kachlíc, sčasti zo zachovanými výzdobnými motívmi, ale aj stavebné železo. Strechu pokrývala pálená škridla tvarovo blízka dnešnej bobrovke, ale aj korýtkového tvaru. Či fragmenty sivej štiepanej bridlice tiež súvisia so strešnou krytinou azda odhalí až budúci výskum.

obr.07 Rez severnou priekopou hradu

Do dnešných dní sa z múrov tejto budovy zachovali iba časti, ktoré v stredoveku boli azda súčasťou pivnice. Početné, prstami zdrsnené tehly v spodných častiach zásypu, spolu so zlomkom gotického kamenného rebra poukazujú na pravdepodobné zaklenutie pivničného priestoru. K pozoruhodným nálezom patrili aj zvyšky z honosného kamenného gotického portálu a časť neskorogotickej šambrány okna. Všetky tieto nálezy spolu s hrúbkou vnútorného kamenného múru budovy, ktorá sa pohybovala okolo 1,6 až 1,7 m nevyučujú, že to bola palácová stavba s jedným podzemným a najmenej dvomi nadzemnými podlažiami, so vstupom od juhu, z priestoru tu zachyteného nádvorja. Doň vybiehal z budovy 3 m široký a 2,3 až 2,4 m dlhý schodiskový výbežok, lemovaný 0,9 m hrubými kamennými múrmi. Ten zrejme umožňoval priamy prístup ako do hospodársky významnejších podzemných a prízemných priestorov, tak reprezentačného prvého a prípadných ďalších poschodí. Podľa zaobleného nárožia a početných nálezov militárií možno predpokladať že „palác“ mal okrem obytnej a reprezentačnej funkcie aj funkciu obrannú. Budova s reprezentačnými vstupnými aj okennými otvormi obrátenými do nádvorja zrejme tiež prešla istým samostatným stavebným vývojom.

obr.08 Baroková tehlová cisterna na vrchole hradného kopca nachádzajúca sa pod súčasnou vodárenskou vežou

Nádvorie hradu sa nachádzalo južne od „severného paláca“ a severozápadnej veže hradného opevnenia. Pozostávalo iba z udupanej hlíny, pričom jeho úroveň sa postupne nepatrne zvyšovala pri rôznych stavebných úpravách hradu.

obr.09 Otvor po vyhnutom drevenom potrubí vedúcom z cisterny do blízkeho kaštieľa

K spočiatku ojedinelým nálezom militárij pribudli zo zásypov „severného paláca“ hroty ťažkých streliek do kuše, kostený orech spúšte kuše, časť zrejme pri výstrele roztrhnutej bronzovej hlavne „píšťaly“ či hákovnice, náboje do nej a kamenná guľa do malého dela – tarasnice. Súčasťou výbroje a výstroje dopĺňa spodný železný plát zo suknice brnenia, nezvyklá železná prachovnica a pravdepodobne aj jednoduché pružiny z dútnákových zámkov prvých ručných palných zbraní.

obr.10 Železná prachovnica

Spolu so stopami požiaru naznačujú posledný ozbrojený konflikt, po ktorom sa už hrad postupne menil na ruinu. Väčšina tu nájdených mincí patrí medzi rakúske razby z obdobia po r. 1448.

obr.11 Úlomok roztrhnutého ústia bronzovej hákovnice

Vo východnej časti Várdombu sa podarilo zachytiť iba časti múru tehlovej, zrejme stredovekej architektúry so vstupným otvorom, zatiaľ jedinej tu vymurovanej výlučne z tehál na maltu. Sondy však poukázali aj na rozsiahle, doteraz neznáme úpravy na vrchole hradného kopca zrejme v 18. storočí, ktoré sa realizovali v súvislosti s jeho úpravou na veľkú, z tehál vymurovanú barokovú nádrž na vodu, sčasti zapustenú do terénu.

obr.12 Železná strelka a kostený orech z kuše

Na severnom svahu hradného kopca sa zas podarilo zachytiť zvyšky dreveného potrubia, zhotoveného z kmeňov červeného smreka, zapusteného do terénu, ktoré smerovalo k dnešnému kaštieľu. Pravdepodobne tu tak zhotovili veľkú, podľa veduty z roku 1780 azda drevenou budovou chránenú cisternu, ktorá mohla úžitkovou vodou zásobovať hospodárske budovy blízkeho panského sídla. S jej výstavbou sú potom späť výrazné presuny zeminy, ktoré zrejme podstatne zasiahli do stredovekej konfigurácie tunajšieho terénu a určite neušetrili ani staršie stavebné zvyšky.

obr.13 Stredoveké drobné mince z hradu

Archeologický výskum hradu Čeklís v r. 2016, napriek tomu, že bol v tieni rekonštrukčných prác, priniesol niekoľko zaujímavých poznatkov. Jedným z nich je nezachytenie priebehu múru južného opevnenia hradu. Nastoľuje tak opätovne otázku, či pôvodný hrad z 13. storočia nebol väčší než sa niekedy predpokladá a nezahŕňal aj priestor s dnešným Kostolom sv. Štefana kráľa, ako to predpokladala už E. Sabadošová. Samotný hradný vršok by tak mohol byť len hradným jadrom, akropolou, priekopou oddelenou od predhradií.

obr.14 Ozdobné bronzové kovania pravdepodobne z koženého opasku alebo knižného viazania

Zodpovedanie nastolených otázok si vyžiada ešte nemalé úsilie v nadchádzajúcich výskumných sezónach.